

Київський університет імені Бориса Грінченка

**ГАВРИЛЮК АННА ВІТАЛІЇВНА**

УДК 378.4 (430) (091)

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КЛАСИЧНИХ  
УНІВЕРСИТЕТІВ НІМЕЧЧИНИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

**Київ – 2016**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка, м. Київ.

**Науковий керівник:** кандидат педагогічних наук, доцент  
**Москаленко Алла Миколаївна,**  
Київський національний університет  
імені Тараса Шевченка,  
заступник декана факультету психології.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор,  
дійсний член НАПН України  
**Ничкало Нелля Григорівна,**  
Національна академія педагогічних наук України,  
академік-секретар Відділення професійної освіти і  
освіти дорослих;

кандидат педагогічних наук, доцент  
**Благініна Світлана Вікторівна,**  
Ніжинський державний університет  
імені Миколи Гоголя,  
доцент кафедри німецької мови.

Захист відбудеться “10” травня 2016 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.01 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розісланий “\_\_\_\_\_” квітня 2016 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

О. А. Венгловська

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Євроінтеграційний курс України передбачає зростання ролі університетів як науково-дослідницьких та культурно-просвітницьких центрів, що є однією з ознак європейського освітнього простору. Це актуалізує доцільність вивчення генези класичних університетів розвинених європейських країн.

Досвід Німеччини доводить, що її освітня система є однією з найбільш продуктивних і високоякісних серед країн Західної Європи. Німецька система університетської освіти формувалася протягом століть і має давні академічні традиції, є прикладом європейської, демократичної, інноваційної системи освіти.

Законодавчі та нормативні документи України – Закон України “Про вищу освіту” (2014), Державна цільова програма “Наука в університетах” на 2008-2017 роки, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект) та Німеччини – Рамковий закон про вищу освіту (2007), Закони про освіту федеральних земель (2014) регулюють діяльність університетської освіти України та Німеччини і визначають стратегії розвитку вищої освіти обох країн.

Питання розвитку університетської освіти в європейському освітньому просторі досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, а також спеціальні агентства та консорціуми, які розробляли стандарти якості вищої освіти. Аналіз їх доробку уможливив виокремлення певних напрямів наукового дослідження означеної проблеми: історико-педагогічні аспекти європейської, зокрема, німецької вищої освіти (С. Благініна, М. Желуденко, Т. Голуб, Т. Зданюк, Т. Ельвайн (T. Ellwein), В. Ленхарт (V. Lenhart), В. Ломакович, Н. Махія, А. Москаленко, Н. Ничкало, П. Морав (P. Moraw), Х. Пайзерт (H. Peisert), Г. Поберезська, В. Солощенко, Е. Тенорт (H. Tenorth), М. Яремчук), питання професійної освіти в Німеччині (М. Дужа-Задорожня, А. Завальнюк, Л. Сакун, Н. Кришталь, М. Павлишина, О. Розказова, Н. Удовиченко, Л. Чулкова), розвиток педагогічної освіти в Німеччині (Н. Абашкіна, Т. Вакуленко, А. Джурило, К. Пилипюк, О. Пришляк, О. Ревінкель, З. Хало, О. Шапочкіна), забезпечення якості вищої освіти (В. Байдненко, М. Кісіль, С. Некрасов, Л. Одерій, А. Ягремцева), якість вищої освіти в Німеччині (Н. Козак, Н. Мірошніченко).

Вивчення наукових джерел, міжнародних документів, нормативно-правової бази системи вищої освіти Німеччини, зарубіжного досвіду функціонування класичних університетів дало змогу виявити суперечності між:

- необхідністю вивчення й узагальнення німецького досвіду щодо тенденцій розвитку класичних університетів та недостатнім вивченням практичного досвіду розвитку класичних університетів Німеччини для реформування вищої освіти України;
- ефективним запровадженням освітніх реформ у Німеччині та недосконалістю реалізації освітніх реформ у вітчизняній практиці;
- наявністю позитивного досвіду розвитку і реформування класичних університетів Німеччини та недостатніми можливостями його використання в Україні.

Аналіз доробку вітчизняних і зарубіжних учених свідчить про недостатність вивчення проблеми розвитку класичних університетів Німеччини в період 1945-2015 рр., відсутність окремого цілісного історико-педагогічного дослідження.

Актуальність проблеми наукового пошуку, її теоретична та практична значущість, окреслені суперечності, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **“Тенденції розвитку класичних університетів Німеччини”**.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота виконувалася в межах загальноуніверситетської теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка “Філософські, освітологічні та методичні засади компетентісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти” (державний реєстраційний номер 0110U006274).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 25.02.2010 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 15.06.2010 р.).

**Мета дослідження** – виокремити й охарактеризувати тенденції розвитку класичних університетів Німеччини у 1945-2015 рр. для обґрунтування та окреслення перспектив використання німецького досвіду в університетській освіті України.

Відповідно до теми та мети дослідження сформульовані такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан дослідженості університетської освіти Німеччини.
2. Систематизувати термінологічний апарат дослідження.
3. Виявити особливості розвитку класичних університетів НДР, ФРН і об'єднаної Німеччини в досліджуваний період.
4. Розробити періодизацію та класифікувати тенденції розвитку класичних університетів Німеччини.
5. Визначити перспективи імплементації досвіду класичних університетів Німеччини в освітній процес вищої школи України.

**Об'єкт дослідження** – університетська освіта Німеччини.

**Предмет дослідження** – тенденції розвитку класичних університетів Німеччини у 1945-2015 рр.

**Хронологічні межі дослідження** охоплюють 1945-2015 рр. – період відновлення, реформування та розвитку вищої освіти Німеччини. Вибір *нижньої межі* дослідження зумовлено закінченням Другої світової війни (акт про капітуляцію Японії, 2-е вересня 1945-го р.), розподілом Німеччини на окупаційні зони (за рішеннями Ялтинської і Потсдамської конференцій, 1945), розбудовою класичних університетів у післявоєнні роки та прийняттям постанови про відновлення роботи університетів Німеччини (1945). *Верхня межа* обумовлена трансформаціями та реформуванням системи вищої освіти в контексті освітньої політики ЄС, світових та євроінтеграційних процесів; прийняттям постанови “Über die Gewährleistung der Qualität der Lehre an Universitäten in Deutschland” (“Про забезпечення якості викладання в університетах Німеччини”) (2015).

**Географічні межі дослідження:** територія сучасної Німеччини в історико-педагогічній ретроспективі у 1945-2015 роках.

**Теоретико-методологічну основу дослідження становлять:** концептуальні положення історико-педагогічних досліджень (Л. Березівська, Н. Дічек, М. Євтух, О. Сухомлинська); методологія порівняльної педагогіки (А. Василюк, Н. Лавриченко, М. Лещенко, О. Локшина, О. Матвієнко, Н. Погребняк, Л. Пуховська, А. Сбруєва); філософські положення про неперервний та всебічний розвиток особистості (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Огнев'юк); тенденції розвитку університетської освіти (Т. Жижко, В. Луговий, О. Мещанінов, С. Сисоєва, Л. Хоружа); історичні традиції вищої освіти Німеччини (О. Анвайлер (O. Anweiler), В. Гаманюк, Б. Кем (B. Kehm), К. Олер (K. Oehler), Ф. Паульсен (F. Paulsen), В. Рюгг (W. Rüegg), К. Фюр (K. Führ)).

**Методи дослідження.** Для досягнення мети та розв'язання завдань використовувались такі методи дослідження: *порівняльно-історичний* – для аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації історико-педагогічних джерел, періодичних видань з теми дослідження, який дав можливість систематизувати й узагальнити історичні факти та визначити стан досліджуваної проблеми; *порівняльно-зіставний* – дозволив проаналізувати явища і факти, які вплинули на розвиток класичних університетів у НДР і ФРН, а також зіставити їх з українськими реаліями вищої школи; *пошуково-бібліографічний* – для вивчення бібліотечних каталогів, фондів німецьких університетів; *хронологічний* – для простеження розвитку університетської освіти Німеччини в період 1945-2015 рр.; *емпіричний* – інтерв'ювання науково-педагогічних працівників класичних університетів Німеччини з метою уточнення особливостей функціонування класичних університетів Німеччини.

**Джерельну базу дослідження становлять:** *архівні матеріали* фондів університетських архівів Німеччини (AL 16107 – університетський архів Берлінського університету імені Гумбольдта; UAN M 13, UAN M 14, UAN M 15 – університетський архів Гейдельберзького університету; HL/Lf/75– університетський архів Кельнського університету; 117/1860 – університетський архів Тюбінгенського університету); *нормативні джерела:* закони і підзаконні акти Німеччини (“Hochschulrahmengesetz” (“Рамковий закон про вищу освіту”, 2007 р.), “Bundesausbildungsförderungsgesetz” (BAföG) (“Закон про надання державної стипендії-позики”, 2008 р.), “Hochschulgesetze der Länder” (“Закони про освіту федеральних земель”, 2014 р., “Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland” (“Основний закон ФРН”, 2015 р.)); закони і підзаконні акти України (Закон України “Про вищу освіту” (2014), Державна цільова програма Наука в університетах” на 2008-2017 роки), офіційні документи міжнародних організацій “Bologna Declaration” (“Болонська декларація”, 1999 р.), “Magna Charta Universum” (Велика Хартія Університетів, 1988 р.); *монографічні та дисертаційні дослідження з проблем університетської освіти:* німецькі (К. Буртшайдт (C. Burtscheidt), Т. Вальтер (T. Walter), У. Тайхлер (U. Teichler); російські (В. Махинов, Н. Мирошніченко, М. Сунцова), українські (Е. Богів, Т. Голуб, Є. Куркчі, С. Павлюк, Г. Поберезська, В. Солощенко, Л. Чухно, О. Шапочкіна); *науково-педагогічні періодичні видання:* німецькі (“Berichte zur Wissenschaftsgeschichte” (“Журнал зі звітами про історію педагогіки”), “Zeitschrift für Erziehungswissenschaft” (“Журнал з педагогічних

досліджень”), “Geschichte und Gesellschaft” (“Журнал з історії і розвитку суспільства”), “Paedagogica Historica” (“Журнал з історії педагогіки”); *українські* (“Педагогіка і психологія”, Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України”, “Вища освіта України”); *інтерпретаційно-довідникові джерела*: бібліотечні фонди Гейдельберзького університету (Universitätsbibliothek Heidelberg: HEIDI (Katalog für die Bibliotheken der Universität und Universitätsbibliographie) (Каталог бібліотек Гейдельбергу і університетської бібліографії), Bibliothek des Instituts für Bildungswissenschaft (Бібліотека Інституту освітології Гейдельберзького університету), Трірського університету (Universitätsbibliothek Trier: DBIS (Datenbank-Infosystem) (Електронний репозиторій бібліотеки Трірського університету); *статистичні дані національних та міжнародних інституцій*: “Statistisches Bundesamt” (“Федеральне відомство по статистиці”, 2000, 2005, 2009, 2010, 2015), “Statistische Monatshefte Rheinland-Pfalz” (2007); *електронні ресурси*: Bundesministerium für Bildung und Forschung (bmf.de), Deutscher akademischer Austauschdienst (daad.de), Gesellschaft für Universitäts- und Wissenschaftsgeschichte (guw.de), Hochschulrektorenkonferenz (hrk.de), Max-Planck-Gesellschaft (mpg.de); *аналітичні матеріали дослідницьких центрів* – Deutsche Forschungsgemeinschaft (матеріали Німецького науково-дослідницького співтовариства), EU Rechtspolitik (акти з освітньої політики Європейського Союзу); *оповідні джерела* – аналітичне осмислення тенденцій розвитку класичних університетів Німеччини та думки провідних німецьких науковців навколо дискусії про Болонську реформу вищої освіти.

**Наукова новизна одержаних результатів** дослідження полягає в тому, що *вперше* здійснено цілісне історико-педагогічне дослідження розвитку класичних університетів Німеччини у 1945-2015 рр.; виокремлено й охарактеризовано тенденції, які класифіковано за спільністю (загальні) – (дотримання Гумбольдтівської моделі навчання, децентралізація університетської освіти, масовізація класичних університетів, доступність вищої освіти Німеччини, тісний зв’язок промисловості та проведення досліджень в університетах) та відмінністю (специфічні) процесів – різні вектори розвитку класичних університетів НДР і ФРН; розроблено періодизацію розвитку класичних університетів Німеччини: I період (1945-1949 рр.) – відновлення діяльності класичних університетів у післявоєнний період, II період (1949-1990 рр.) – реформування системи університетської освіти НДР і ФРН, III період (1990-2015 рр.) – розвиток класичних університетів об’єднаної Німеччини; *уточнено* сутність понять “класичний університет Німеччини”, “розвиток університетської освіти Німеччини”, “реформування університетів Німеччини”; критерії виокремлення класичних університетів Німеччини серед загальної кількості університетів країни; *подальшого розвитку* набули характеристика історіографії дослідження, що розширює межі вивчення розвитку університетської освіти Німеччини; чинників, що впливали на становлення та розвиток класичних університетів Німеччини.

*До наукового обігу введено та адаптовано українською мовою невідомі та маловідомі німецькомовні джерела*: Р. ф. Брух (R. von Bruch), Г. Бук-Бухлер (G. Bueck-Buchler), К. Буртшайдт (C. Burtscheidt), Х. Тенорт (H. Tenorth), що

уможливило розширення та поглиблення історико-педагогічного знання про розвиток класичних університетів Німеччини.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що вони можуть використовуватися для розробки лекцій, методичних рекомендацій, викладання курсів за вибором з проблематики історії педагогіки, порівняльної педагогіки, педагогіки вищої школи для здобувачів вищої освіти бакалаврського, магістерського освітнього рівнів. Рекомендації щодо застосування перспективного досвіду Німеччини з реформування класичних університетів можуть бути враховані управлінським апаратом вищих навчальних закладів України при вирішенні наукових та практичних завдань з модернізації університетської освіти.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес таких вищих навчальних закладів України: Житомирський державний університет імені Івана Франка (довідка про впровадження № 1/248 від 15.04.2015), Мукачівський державний університет (довідка про впровадження № 816 від 21.04.2015), Київський університет імені Бориса Грінченка (акт про впровадження № 91-н від 22.04.2015), Мелітопольський державний університет імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 06/799 від 22.04.2015), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (довідка про впровадження № 013/176 від 25.04.2015).

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення та результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка (2009-2015 рр.); розкрито в доповідях і виступах автора на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору” (Київ, 2009); “Професіоналізм педагога у контексті Європейського вибору України” (Ялта, 2010); “Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовний та технологічний аспект” (Суми, 2010); “Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства” (Київ, 2012); “Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, реалії, перспективи” (Львів, 2013); *всеукраїнських* – “Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти” (Київ, 2010), “Сучасні проблеми підготовки фахівців до соціальної та культурної діяльності” (Київ, 2011), “Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки” (Київ, 2011, 2014).

**Публікації.** Основні результати дослідження висвітлено у 22 одноосібних працях, із яких 7 статей – у наукових фахових виданнях України (у тому числі 1 – в електронному науковому фаховому виданні), 1 – у науковому періодичному виданні іншої держави, 2 – у збірниках наукових праць, 12 – у збірниках матеріалів конференцій.

**Структура та обсяг дисертації.** Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (371 найменування, у тому числі – 207 німецькою мовою, 51 – електронні інформаційно-освітні ресурси) 39 сторінках та 11 додатків на 15 сторінках. Обсяг роботи – 228 сторінки, основна частина дисертації – 170 сторінки. У дисертації представлено 14 таблиць.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження; окреслено хронологічні та географічні межі; визначено методи, теоретико-методологічну основу та джерельну базу дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про впровадження й апробацію результатів дисертації; зазначено кількість публікацій автора, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі **“Теоретичні та організаційні основи розвитку університетської освіти Німеччини”** висвітлено стан дослідженості університетської освіти Німеччини в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених; генезу університетської освіти Німеччини; проаналізовано тезаурус наукового дослідження.

Теоретичний аналіз засвідчив, що питання розвитку університетської освіти Німеччини досліджується зарубіжними та вітчизняними вченими. Встановлено, що в наукових доробках німецьких авторів (О. Анвайлер, Р. ф. Брух, К. Бук-Бухлер, Б. Кем, Ю. Міттельштрас, К. Майер, П. Морав, Х. Пайзерт, К. Олер, В. Паульсен, В. Рюгг, У. Тайхлер, Х. Тенорт, К. Фюр) та вітчизняних учених (Н. Абашкіна, С. Благініна, Т. Голуб, Н. Махия, О. Пришляк, Л. Пуховська, Н. Удовиченко, О. Шапочкіна, Л. Чухно, А. Ягремцева) проаналізовано: становлення класичних університетів Німеччини, ідею класичного університету, спільні та відмінні ознаки університетської освіти ФРН та НДР, освітню політику Німеччини, періодизацію університетів Німеччини в період кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., реформування та модернізацію вищої освіти Німеччини, Болонську реформу вищої освіти в Німеччині, розвиток інтернаціоналізації університетів та мобільності студентів і викладачів.

За останні десять років питання вищої освіти Німеччини, зокрема університетської освіти в період другої половини ХХ та початку ХХІ ст. були предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних вчених. Так, сучасний розвиток та тенденції розвитку вищої освіти Німеччини досліджено Н. Мірошніченко (2000); тенденції розвитку вищої освіти у країнах Західної Європи та України – Г. Поберезською (2005); модернізацію освітньої системи у східних землях Німеччини (1945-2007 рр.) – С. Павлюк (2009); реформування університетської освіти у Німеччині другої половини ХХ століття – Т. Зданюк (2011); питання інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовних країнах у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. – В. Солощенко (2011); організацію науково-дослідницької роботи студентів технічних університетів Німеччини – Т. Голуб (2013); становлення і розвиток народних університетів у Німеччині у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття – Е. Богів (2015); підготовку магістрів з управління навчальними закладами в університетах Німеччини – Є. Куркчі (2015).

Систематизовано термінологічний апарат дослідження та уточнено зміст його основних понять – *“класичний університет”* (заклад, який виконує роль універсального центру генерації знань, умінь і навичок та є місцем для проведення



наукових досліджень; інституція, яка пропонує освіту і науку впродовж життя), “*класичний університет Німеччини*” (дослідницький заклад освіти, який поєднує проведення наукових досліджень і викладання, що відповідає Гумбольдтській моделі університету), “*реформування університетів Німеччини*” (процес змін і трансформацій університетської освіти шляхом упровадження освітніх реформ на федеральному та національному рівнях у Німеччині).

На основі аналізу архівних матеріалів, фондів університетських архівів Німеччини, дисертаційних досліджень із проблем університетської освіти Німеччини, науково-педагогічних періодичних видань Німеччини з питань університетської освіти було виокремлено 26 класичних університетів із 106 університетів та інших вищих навчальних закладів Німеччини за такими ознаками: академічні традиції, кількість студентів, починаючи із 60-х рр. XX ст., вагомість і масштабність наукових досліджень.

Встановлено, що особливої уваги серед класичних університетів Східної Німеччини заслуговує діяльність Лейпцизького, Грайфсвальдського, Галле-Віттенберзького та Гумбольдтського університету Берліна; Західної Німеччини – Гейдельберзького, Кельнського, Мюнхенського та Трірського університетів, як найдавніших за роком заснування, найбільших за кількістю студентів, у тому числі кількістю іноземних студентів, наймасштабнішими за проведенням наукових досліджень.

Проаналізовано основоположні ідеї німецьких філософів (В. ф. Гумбольдт, І. Кант, Й. Фіхте, Ю. Хабермас, М. Хайдеггер, Ф. Шеллінг, Ф. Шлейєрмахер, К. Ясперс) щодо становлення та розвитку класичних університетів Німеччини. Німецькі вчені розглядали університет як центр науки та досліджень. Із заснуванням Берлінського університету (1800) в обіг уведено термін “класичний університет”, філософські підвалини якого заклав В. ф. Гумбольдт. Гумбольдтівська модель університету будувалася на принципі двох свобод: *Lehrfreiheit* (свободи викладання) та *Lernfreiheit* (свободи навчання), тобто на принципі єдності дослідницької і викладацької діяльності. Сучасний класичний університет Німеччини базується на Гумбольдтівській моделі освіти XIX ст., дотримуючись принципів академічної свободи та автономії в управлінні.

Виявлено основні напрями розвитку освітньої політики класичних університетів Німеччини. Метою освітньої політики Німеччини є забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти, зокрема до навчання в класичних університетах. Державне регулювання у сфері університетської освіти здійснювалося шляхом запровадження освітніх реформ. У період 1945-1970 рр. було засновано державні інституції, які регулюють освітню політику університетів. Серед них Рада з науки, Міністерство вищої освіти федеральних земель, щорічні конференції ректорів вищих навчальних закладів Німеччини, постійні конференції міністрів освіти і культури федеральних земель Німеччини, федерально-земельні комісії з планування освіти і розвитку дослідницької діяльності.

Встановлено, що законодавчою базою діяльності університетів є Конституція Німеччини, Рамковий закон про вищу освіту. Оскільки Німеччина поділена на 16 федеральних земель, її освітня політика контролюється децентралізовано та

регулюється Законом про федералізм (2006) (Föderalismusreform), про фінансування та автономний статус університетів, згідно якого університети отримують фінансування від федеральної землі, до якої вони належать. Університети самі планують свій бюджет, визначають зміст освіти, складають навчальні програми та звітуються державним органам контролю про надання якісної вищої освіти. Визначено, що автономний статус університетів є одним із пріоритетних напрямів сучасних освітніх реформ. У Німеччині автономний статус класичного університету належить до академічних традицій і як освітня реформа набув актуальності ще в 1810 році, коли було засновано Берлінський університет В. Гумбольдтом.

У дослідженні здійснено порівняльний аналіз дефініцій класичного університету, визначених зарубіжними та вітчизняними вченими. Німецькі вчені (Р. ф. Брух, Г. Рьорс, Е. Тенорт) ототожнюють поняття класичний університет ("Klassische Universität") з традиційними закладами вищої освіти, тобто з університетами, що було засновано в Середньовіччі, а також з університетами, що було засновано на Гумбольдтівській моделі навчання. Американські вчені (Г. Нів, М. Аш) визначають класичний університет як дослідницький заклад освіти ("Research University"), який поєднує проведення наукових досліджень та викладання, що відповідає Гумбольдтівській моделі університету. Російські вчені (А. Андрєєв, О. Вішленкова, А. Полетаєв) розглядають класичний університет як систему університетських традицій та університетської культури. Українські вчені (В. Огнев'юк, В. Луговий, С. Сисоєва, О. Мещанінов) визначають класичний університет як багатогалузевий вищий навчальний заклад, що забезпечує ґрунтовну базову освіту, а також є місцем для проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень.

У дослідженні розглянуто сучасну класифікацію вищої освіти Німеччини. Вищі заклади освіти Німеччини (ВНЗ) поділяються на: університети (Universitäten); технічні університети (Technische Universitäten); вищі школи (Hochschulen); вищі школи прикладних наук (Fachhochschulen); художні, кінематографічні та музичні ВНЗ (Kunst-, Kino-, und Musikhochschulen); теологічні вищі школи (Theologische Hochschulen). За даними Федерального міністерства освіти та науки Німеччини, зареєстровано 415 вищих закладів освіти, з них 106 університетів, 6 вищих педагогічних шкіл, 16 теологічних вищих шкіл, 51 художню вищу школу, 207 вищих шкіл прикладних наук та 29 вищих шкіл державного управління.

Встановлено, що одним із ключових чинників університетської освіти Німеччини є міжнародна співпраця та інтернаціоналізація. Із запровадженням Болонського процесу, міжнародна мобільність студентів і викладачів належить до основних пріоритетів розвитку та функціонування вищої освіти. Міжнародна складова займає одне з пріоритетних місць у німецьких університетах та стрімко зростає, починаючи з кінця 90-х років.

У Німеччині зареєстровано цілий ряд державних і приватних інституцій, які займаються міжнародним обміном і фінансово підтримують обдарованих студентів, аспірантів, молодих науковців. Це фонди від політичних партій (Фонд імені Генріха Бьоля, Фонд імені Фрідріха Еберта, Фонд імені Конрада Аденауера); фонди при великих підприємствах (Фонд імені Готліба Даймлера та Карла Бенца, фундації Р.

Боша, Т. Хойса); фонди від федеральних земель (стипендія землі Баден-Вюртемберг, Фонд імені Рози Люксембург); соціальні заклади та церкви (Фонд імені Карла Дуйзберга, Фонд імені Фрідріха Наумана); міжнародні дослідні школи (Німецьке науково-дослідне товариство (DFG), Товариство імені Макса Планка, Фонд імені Олександра фон Гумбольдта. Ці фундації фінансують обдарованих студентів і молодих науковців, які в подальшому застосують здобуті знання та навички у практичній діяльності у своїй країні.

У другому розділі **“Особливості розвитку класичних університетів Німеччини (1945-2015 рр.)”** визначено та охарактеризовано періоди розвитку класичних університетів Німеччини; класифіковано тенденції їх розвитку.

Для визначення особливостей розвитку класичних університетів Німеччини (1945-2015 рр.) було обрано Лейпцизький, Грайфсвальдський, Галле-Віттенберзький та Гумбольдтський університет Берліна (НДР) та Гейдельберзький, Кельнський, Мюнхенський та Трірський (ФРН). Характерними ознаками, за якими було здійснено вибір класичних університетів Західної та Східної Німеччини, були рік заснування університетів, кількість студентів, у тому числі кількість іноземних студентів, масштабність проведення наукових досліджень.

У 1945-1949 рр. Німеччину було розділено на окупаційні зони. Як в Західній, так і в Східній Німеччині було відновлено роботу університетів, поновлено професорсько-викладацький та студентський склад в університетах. До загальних тенденцій післявоєнної Німеччини можна віднести деідеологізацію науково-педагогічних працівників університетів та повернення до Гумбольдтівської моделі навчання (поєднання викладання та проведення наукових досліджень).

На основі контент-аналізу документів досліджуваних університетів Західної та Східної Німеччини (1949-1990 рр.) було проаналізовано особливості розвитку класичних університетів за такими показниками: структура, статистичні дані про кількість студентів, фінансування, організація навчального процесу, зміст освіти, система оцінювання якості освіти; виявлено основні умови їх розвитку: вплив історичних і суспільно-політичних подій в Німеччині, зокрема створення двох незалежних держав ФРН і НДР (1949).

Тенденціями розвитку класичних університетів Західної Німеччини було виокремлено децентралізацію університетської освіти, наслідування принципам Гумбольдтівської моделі освіти – поєднання викладання і проведення досліджень, забезпечення кількісного зростання мобільності студентів і науково-педагогічних працівників, інтернаціоналізацію університетської освіти, масовізацію класичних університетів.

Тенденціями розвитку класичних університетів Східної Німеччини було визначено: централізоване управління державою, ідеологізація освітньої політики, заміна факультетів секціями, зосередження уваги на професійній освіті, перейменування класичних університетів, тісна співпраця студентів і викладачів з колегами із Радянського Союзу, обмежена академічна мобільність після зведення Берлінської стіни (1961). Спільними тенденціями розвитку класичних університетів НДР і ФРН було збільшення кількості студентів і викладачів в університетах, у тому числі й іноземних, державне фінансування університетської освіти.

Тенденціями розвитку класичних університетів об'єднаної Німеччини (1990-2015 рр.) визначено доступність освіти та диференціацію оплати за навчання відповідно до законодавчої бази федеральних земель, тісний зв'язок промисловості та проведення досліджень в університетах (високі технології). З'ясовано, що передумовами об'єднання ФРН і НДР було прагнення подолати ідеологічний конфлікт між Сходом та Заходом та вплив політичних подій, пов'язаних із Радянським Союзом. Громадяни Німеччини, зокрема студенти та професорсько-викладацький склад університетів прагнули вільного руху між частинами Німеччини, проведення вільних виборів і дотримання демократичних принципів в освіті і в суспільстві.

З'ясовано, що до основних правових документів, які визначають освітню політику об'єднаної Німеччини входить Конституція або Основний Закон (Grundgesetz), який регулює спільне функціонування Федерації і земель у законодавчих, фінансових та адміністративних питаннях. Законодавчі та контролюючі функції у сфері освітньої політики Німеччини виконують державні інститути права, зокрема Федеральна рада (Bundesrat) та Федеральний парламент (Bundestag).

Виокремлені й охарактеризовані тенденції розвитку класичних університетів Німеччини у 1945-2015 рр. класифіковано за спільністю (загальні) – (дотримання Гумбольдтівської моделі навчання, децентралізація університетської освіти, масовізація класичних університетів, доступність вищої освіти Німеччини, тісний зв'язок промисловості та проведення досліджень в університетах) та відмінністю (специфічні) процесів – різні вектори розвитку класичних університетів НДР і ФРН (централізація та децентралізація в освітній політиці НДР і ФРН, ідеологізація та деідеологізація в університетській освіті НДР і ФРН, інтернаціоналізація та обмежена академічна мобільність в університетській освіті НДР і ФРН).

Базуючись на ідеях Л. Березівської, Н. Дічек, В. Огнев'юка, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської розроблено авторську періодизацію розвитку класичних університетів Німеччини (1945-2015 рр.). Для періодизації розвитку класичних університетів Німеччини було визначено ключові історичні періоди розвитку університетів у досліджуваній період. Серед них виокремлено післявоєнний період та відновлення ролі університету в суспільстві (1945-1949 рр.), розподіл Німеччини на ФРН та НДР (1949-1990 рр.), студентські протести 60-х років, соціально-економічні та політичні трансформації німецького суспільства 1980-х років, запровадження Болонського процесу протягом 1999-2010 рр., зародження поняття масового університету та глобальної комерціалізації університетів 2000-2015 рр. Основними критеріями авторської періодизації є: історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні особливості розвитку Німеччини. І період (1945-1949) – відновлення діяльності класичних університетів у післявоєнний період, II період (1949-1990) – реформування системи університетської освіти НДР і ФРН, III період (1990-2015) – розвиток класичних університетів об'єднаної Німеччини.

Зважаючи на те, що II період (1949-1990) в часових межах є тривалим і в цей період в досліджуваних територіальних межах функціонувало дві незалежні держави НДР і ФРН, його поділено на етапи. Діяльність класичних університетів

ФРН на першому етапі (1949-1960) характеризувалась реформуванням системи університетської освіти: прийняття Основного Закону або Конституції (1948), створенням Постійної конференції міністрів освіти та культури федеральних земель Німеччини (1948), Федерального міністерства освіти і науки (1955), Ради з Науки (1957); на другому етапі (1960-1969) – розширенням структури університетів та збільшення кількості студентів (“Expansion”), на третьому етапі (1969-1980) – запровадженням “неоліберальної” освітньої політики (1970); прийняттям Рамкового Закону про вищу освіту (1976), створенням національних навчальних комісій з реформування вищої освіти (1977); відкриттям доступу студентів до університетів (“Öffnungsbeschluf”), четвертий етап (1980-1990) – недостатньою кількістю науково-педагогічних працівників; регулюванням кількості студентів у поправці до Закону про вищу освіту (1985); прийняттям змін до Рамкового Закону про вищу освіту у зв’язку з переходом на Болонську модель вищої освіти (1999). Діяльність класичних університетів НДР на першому етапі (1949-1961 рр.) характеризувалася реформуванням вищої освіти НДР (прийняття освітньої реформи (1951) про централізацію освіти та політичну ідеологізацію університетської освіти; зведенням Берлінської стіни (1961), на другому етапі (1961-1971 рр.) – розширенням університетської освіти (“Hochschulexpansion”); реформою вищої освіти щодо розвитку наукових досліджень в університетах НДР (1965); на третьому етапі (1971-1980 рр.) – поступовим зменшенням кількості студентів у зв’язку зі змінами політичного правління та освітніх реформ (1971, 1975), на четвертому етапі (1980-1990 рр.) – впровадженням бінарної системи вищої освіти НДР (поєднання університетської і професійної освіти) (1980); підвищенням якості вищої освіти.

У третьому розділі **“Імплементация досвіду Німеччини в умовах модернізації університетської освіти в Україні”** здійснено порівняльний аналіз класичної університетської освіти України і Німеччини; виокремлено та актуалізовано перспективний досвід Німеччини з реформування класичних університетів для імплементации в освітній процес вищої школи України.

Встановлено, що при порівняльному аналізі класичної університетської освіти України і Німеччини було виявлено переваги і недоліки у системах вищої освіти. Критеріями для порівняння обрано історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні трансформації університетської освіти на законодавчому, стратегічному та організаційному рівнях.

На законодавчому рівні було розглянуто законодавчу базу процесів реформування університетської освіти України та Німеччини. Виявлено, що правові документи, які регулюють університетську освіту України та Німеччини, також визначають концептуальні, нормативні, методичні аспекти модернізації у обох країнах. Українські університети займають активну позицію в інтеграції до світового простору вищої освіти. На стратегічному рівні було розглянуто поняття доступу і доступності до університетської освіти в Україні та Німеччини, а також проаналізовано процеси модернізації в цих країнах. На організаційному рівні розглянуто систему організації навчання в класичних університетах України та Німеччини. Виявлено, що німецька система організації навчання має в основі

принципи автономності та академічної свободи, в той час як українська система університетської освіти керується модульною структурованою системою.

З метою визначення можливостей імплементації досвіду Німеччини в умовах модернізації університетської освіти в Україні виявлено особливості розвитку класичних університетів в Україні (наявність постійних трансформацій і реформ, метою яких є інтеграція України в європейський економічний і культурний простір; важливі зміни у сфері вищої освіти після приєднання України до Болонського процесу в 2005 році; активне застосування європейського досвіду, а саме класичних університетів Німеччини в реформуванні вищої освіти України); виокремлено основні тенденції розвитку університетської освіти в Україні (важливість гуманітарної освіти, навчання впродовж життя, зростання комунікаційних та інформаційних технологій; глобалізація освіти шляхом інтеграції до освітніх систем європейських країн, недостатнє державне фінансування університетів, повільні темпи інтернаціоналізації та академічної мобільності).

Розроблено рекомендації щодо імплементації досвіду Німеччини в умовах модернізації університетської освіти в Україні на стратегічному, організаційному, дослідницькому рівнях.

На *стратегічному рівні* доцільно: 1) підвищити механізми контролю за якістю вищої освіти в Україні, долучивши до розробки стандартів вищої освіти та стандартів освітньої діяльності науково-педагогічних працівників університетів, надавши більші повноваження і відповідальність за забезпечення якості освіти університетам; 2) впровадити автономний статус для класичних університетів України як один із пріоритетних напрямів сучасних освітніх реформ вищої освіти на основі багаторічного досвіду Німеччини в контексті автономності університетів; 3) скасувати навчання за кошти державного бюджету і запровадити мінімальну плату за навчання або студентські внески, що забезпечить більш високу якість навчання, поліпшену інфраструктуру університету, збільшення університетських бібліотечних фондів і доступ до іноземних бібліотек; 4) забезпечити децентралізацію університетської освіти шляхом передачі основних повноважень до місцевих органів самоврядування, запровадження нових форм фінансування.

На *організаційному рівні*: 1) запровадити централізований підхід до організації навчання (забезпечити можливість користуватися віртуальним порталом як студентам (при вступі до університету студент отримує електронний доступ до порталу, на його персональній сторінці знаходяться індивідуальний модульний план, розклад занять, довідки про навчання, оцінки, реєстрація на екзамени), так і науково-педагогічним працівникам (розміщення навчальних і робочих програм навчальних дисциплін, відео фрагментів занять тощо); 2) забезпечити академічну свободу (вільний вибір предметів, за самостійно складеним індивідуальним планом навчання), обов'язковість відвідування лекційних і практичних навчальних занять, з мінімальною можливістю пропусків занять (1-3) і лише за наявності офіційного документа тощо).

На *дослідницькому рівні* необхідно: 1) прискорити процеси інтернаціоналізації та академічної мобільності в університетах України; 2) налагодити тісну співпрацю

вітчизняних науково-дослідницьких інститутів і університетів з європейськими університетами та їхніми випускниками.

## ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексний аналіз розвитку класичних університетів Німеччини. Результати проведеного дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Вивчення теоретичних аспектів розвитку університетської освіти Німеччини (1945-2015 рр.) дало можливість проаналізувати стан дослідженості університетської освіти Німеччини. Вища, зокрема університетська освіта Німеччини була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. Встановлено, що в наукових розвідках німецьких авторів (О. Анвайлер, Р. ф. Брух, К. Бук-Бухлер, Б. Кем, Ю. Міттельштрас, К. Майер, П. Морав, Х. Пайзерт, К. Олер, В. Паульсен, В. Рюгг, У. Тайхлер, Х. Тенорт, К. Фюр) та вітчизняних учених (Н. Абашкіна, С. Благініна, Т. Голуб, Н. Махія, О. Пришляк, Л. Пуховська, В. Солощенко, Н. Удовиченко, О. Шапочкіна, Л. Чухно, А. Ягремцева) були схарактеризовані розвиток університетської освіти Німеччини, ідея класичного університету, реформування та модернізація вищої освіти Німеччини, її освітня політика та реформування в період 1945-2015 рр., Болонська реформа вищої освіти в Німеччині, розвиток інтернаціоналізації університетів та академічної мобільності студентів і науково-педагогічних працівників.

2. Систематизовано термінологічний апарат дослідження. Уточнено зміст основних понять дослідження – *“класичний університет Німеччини”* (заклад, який виконує роль універсального центру генерації знань, умінь і навичок та є місцем для проведення наукових досліджень; інституція, яка пропонує освіту і науку впродовж життя та відповідає Гумбольдтівській моделі університету), *“розвиток університетської освіти Німеччини”* (процес, який охоплює дослідницькі заклади освіти, що поєднують проведення наукових досліджень і викладання), *“реформування університетів Німеччини”* (процес змін і трансформацій університетської освіти шляхом упровадження освітніх реформ на федеральному та національному рівнях у Німеччині).

3. Визначено особливості розвитку класичних університетів Західної Німеччини в період 1949-1990 рр.: децентралізація університетської освіти, сповідування принципів Гумбольдтівської моделі освіти – поєднання викладання і проведення досліджень, забезпечення кількісного зростання мобільності студентів і науково-педагогічних працівників, інтернаціоналізація університетської освіти, масовізація класичних університетів.

Охарактеризовано особливості розвитку класичних університетів Східної Німеччини, зумовленого переважно політичними змінами в Німеччині після заснування НДР. Основними тенденціями розвитку університетів Східної Німеччини в період 1949-1990 рр. визначено: централізоване управління державою, ідеологізація освітньої політики, заміна факультетів секціями, зосередження уваги на професійній освіті, перейменування класичних університетів, тісна співпраця

студентів та викладачів з колегами із Радянського Союзу, обмежена академічна мобільність після зведення Берлінської стіни в 1961 році. Спільними тенденціями для університетів НДР і ФРН було збільшення кількості факультетів, студентів, у тому числі й іноземних, викладачів.

Охарактеризовано розвиток університетської освіти об'єднаної Німеччини (1990-2015 рр.). Основними тенденціями розвитку класичних університетів об'єднаної Німеччини є: доступність освіти та диференціація оплати за навчання відповідно до законодавчої бази федеральних земель, тісний зв'язок промисловості та проведення досліджень в університетах (високі технології). Встановлено, що реформи у вищій освіті об'єднаної Німеччини було спрямовано на упровадження в освітній сектор ринкових механізмів для посилення конкуренції на рівні держави, земель та окремих університетів, а також модернізація освітньої галузі відповідно до Болонської реформи.

4. Розроблено періодизацію розвитку класичних університетів Німеччини у 1945-2015 рр. за історичним, суспільно-політичним, соціально-економічним критеріями: I період (1945-1949 рр.) – період відбудови та відновлення класичних університетів у післявоєнний період, II період (1949-1990 рр.) – реформування системи університетської освіти НДР і ФРН, III період (1990-2015 рр.) – розвиток класичних університетів об'єднаної Німеччини.

Виокремлено й охарактеризовано тенденції, які класифіковано за спільністю (загальні) – дотримання Гумбольдтівської моделі навчання, децентралізація університетської освіти, масовізація університетів, доступність вищої освіти Німеччини, тісний зв'язок промисловості та проведення досліджень в університетах; відмінністю (специфічні) процесів – різні вектори розвитку класичних університетів НДР і ФРН.

5. Визначено перспективи імплементації досвіду класичних університетів Німеччини в освітній процес вищої школи України. Здійснено порівняльний аналіз класичної університетської освіти України і Німеччини. Критеріями для порівняння обрано історичні, суспільно-політичні, соціально-економічні трансформації університетської освіти на законодавчому, стратегічному та організаційному рівнях. Основними тенденціями розвитку університетської освіти в Україні є: пріоритетність гуманітарної освіти, навчання впродовж життя, зростання комунікаційних та інформаційних технологій, посилення дослідницької складової в університеті, інтеграція до освітніх систем європейських країн, недостатнє державне фінансування університетів, повільні темпи інтернаціоналізації та академічної мобільності.

Відповідно до виокремлених тенденцій розвитку класичних університетів Німеччини визначено вектори запровадження німецького досвіду в розвиток університетської освіти України на стратегічному (автономний статус, децентралізація, інтернаціоналізація, забезпечення якості вищої освіти, мінімальна плата за навчання); організаційному (академічна свобода, стандартизовані умови вступу, віртуальний портал); дослідницькому (міжнародна академічна мобільність) рівнях.



Проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпність розгляду досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання розвитку регіональних особливостей університетської освіти об'єднаної Німеччини; ролі Європейського Союзу в реформуванні класичних університетів Німеччини; глобалізації та масовізації університетської освіти Німеччини; пошуку шляхів адаптації університетської освіти Німеччини до європейського освітнього простору.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гаврилюк А. В. Ефективність освітньої політики вищої освіти Німеччини / А. В. Гаврилюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. “Педагогіка і психологія” : зб. наук. пр. / РВНЗ “Крим. гуманіт. ун-т” ; за ред. О. В. Глузмана. – Ялта, 2011. – Вип. 33, ч. I. – С. 40–46.
2. Гаврилюк А. В. Модернізація університетської освіти Німеччини (1945–1999 рр.) / А. В. Гаврилюк // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2013. – № 19. – С. 37–38.
3. Гаврилюк А. В. Університетська освіта Німеччини в контексті Болонського процесу / А. В. Гаврилюк // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 16, Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 25. – С. 39–42.
4. Гаврилюк А. В. Розвиток модернізації класичних університетів Німеччини / А. В. Гаврилюк // Гірська школа Українських Карпат : наук. фах. вид. з пед. наук / ДВНЗ “Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника”. – Івано-Франківськ, 2015. – № 12/13. – С. 77–79.
5. Гаврилюк А. В. Особливості розвитку класичних університетів Західної Німеччини / А. В. Гаврилюк // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 1. – С. 86–91.
6. Гаврилюк А. Шляхи запровадження німецького досвіду в розвиток університетської освіти України / А. В. Гаврилюк // Науковий вісник Мелітопольського держ. пед. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Сер. “Педагогіка” : зб. наук. пр. – Мелітополь, 2015. – С. 322–326.
7. Гаврилюк А. В. Особливості розвитку класичних університетів Східної Німеччини [Електронний ресурс] / А. В. Гаврилюк // Освітологічний дискурс : електрон. наук. фах. вид. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – 2015. – № 3. – С. 32–41. – Режим доступу : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/286>. – Назва з екрану.
8. Gavryliuk A. Development of internationalization in the classical German universities. Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach / A. Gavryliuk. – 3-d ed. – San Francisco, Ca. : B&M Publishing, 2014. – Vol. 2: Humanities and social sciences. Economics. Psychology and pedagogics. – P. 162–166.
9. Гаврилюк А. В. Особливості забезпечення якості вищої освіти в Німеччині / А. В. Гаврилюк // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис / АПН

України, Ін-т вищої освіти. – Київ, 2009. – Дод. 4, т. 5 (17), темат. вип.: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – С. 50–54.

10. Гаврилюк А. В. Класичний німецький університет як науково-дослідницький центр / А. В. Гаврилюк // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ялта, Крим, Україна, 23–25 верес. 2010 р.) / РВНЗ “Крим. гуманіт. ун-т” (м. Ялта) ; редкол.: О. В. Глузман [та ін.]. – Ялта, 2010. – С. 151–153.

11. Гаврилюк А. В. Міжнародна спрямованість німецьких університетів / А. В. Гаврилюк // Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовний та технологічний аспект : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Суми, 17–18 листоп. 2010 р.) / Сум. обл. ін.-т післядиплом. пед. освіти. – Суми, 2010. – С. 14–16.

12. Гаврилюк А. В. Соціально-історичні передумови розвитку класичних університетів Німеччини у другій половині ХХ ст. / А. В. Гаврилюк // Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2010 р.) / МОН України, НАПН України, ГУОН КМДА, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Огнев’юка ; [редкол.: В. О. Огнев’юк, Л. Л. Хоружа, С. О. Сисоєва, Г. З. Лозко]. – Київ, 2011. – С. 174–176.

13. Гаврилюк А. В. Внесок Вільгельма фон Гумбольдта в розвиток університетів Німеччини / А. В. Гаврилюк // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ялта, Крим, Україна, 22–24 верес. 2011 р.) / РВНЗ “Крим. гуманіт. ун-т” (м. Ялта) ; редкол.: О. В. Глузман [та ін.]. – Ялта, 2011. – С. 78–79.

14. Гаврилюк А. В. Досвід університетів Німеччини у підготовці наукового потенціалу держави / А. В. Гаврилюк // Сучасні проблеми підготовки фахівців до соціальної та культурної діяльності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14 квіт. 2011 р.) / за заг. ред. Л. М. Степаненко. – Київ, 2011. – С. 190–191.

15. Гаврилюк А. В. Класичний німецький університет у сучасному освітньому просторі / А. В. Гаврилюк // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 квіт. 2011 р.) / МОН України, ГУОМ КМДА, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Огнев’юка ; [редкол.: В. О. Огнев’юк, Л. Л. Хоружа, Н. М. Віннікова, Д. М. Бодненко]. – Київ, 2011. – С. 48–51.

16. Гаврилюк А. В. Німецький класичний університет: сучасний стан / А. В. Гаврилюк // Сучасні стратегії університетської освіти: якісний вимір : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 берез. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Огнев’юка ; [редкол.: В. О. Огнев’юк, В. П. Андрущенко, Л. Л. Хоружа, О. М. Олексюк, О. В. Уваркіна, Н. М. Віннікова]. – Київ, 2012. – С. 112–116.

17. Гаврилюк А. В. Особистість студента у системі освіти в класичних університетах Західної Німеччини у період з 1949 р. по 1990 р. / А. В. Гаврилюк // Проблеми емпіричних досліджень у психології : матеріали VI Міжнар. наук.-практ.

конф. (м. Київ, 6–7 груд. 2012 р.) / за ред.: І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. – Київ, 2012. – С. 34–37.

18. Гаврилюк А. В. Розвиток особистості студента в класичних університетах Східної Німеччини / А. В. Гаврилюк // Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 13 груд. 2012 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Київ. ун-т ім. Б. Д. Грінченка ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка ; [редкол. : В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, О. В. Безпалько, Н. М. Віннікова]. – Київ, 2012. – С. 385–390.

19. Гаврилюк А. В. Розвиток інтернаціоналізації в класичних університетах Німеччини / А. В. Гаврилюк // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, реалії, перспективи : зб. наук. пр. / ЛНУ ім. І. Франка ; за ред. : М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмідта. – Львів, 2013. – С. 441–446.

20. Гаврилюк А. В. Вплив Болонського процесу на освітню політику класичних університетів Німеччини / А. В. Гаврилюк // Проблеми емпіричних досліджень у психології : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 грудня 2013 р.) / за ред. : І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. – Київ, 2013. – Вип. 1. – С. 231–234.

21. Гаврилюк А. В. Педагогічна компетентність майбутніх педагогів класичних університетів Німеччини / А. В. Гаврилюк // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження : матеріали XVI Міжнар. практ. конф. молод. наук. (м. Київ, 3–4 квітня 2013 р.) / КНУ ім. Т. Шевченка. – Київ, 2013. – С. 253–255.

22. Гаврилюк А. В. Розвиток класичних університетів в умовах об'єднаної Німеччини / А. В. Гаврилюк // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : матеріали IV щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 берез. 2014 р.) / МОН України, ГУОМ КМДА, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка ; [редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа, Н. М. Віннікова, О. В. Дудар]. – Київ, 2014. – С. 20–24.

## АНОТАЦІЇ

**Гаврилюк А. В. Тенденції розвитку класичних університетів Німеччини.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016.

Дисертацію присвячено тенденціям розвитку класичних університетів Німеччини. Проаналізовано зарубіжні і вітчизняні джерела з проблеми дослідження; уточнено зміст основних понять дослідження “класичний університет Німеччини”, “розвиток університетської освіти Німеччини”, “реформування університетів Німеччини”; удосконалено критерії виокремлення класичних університетів Німеччини серед загальної кількості університетів країни; виокремлено та схарактеризовано основні періоди розвитку класичних університетів ФРН, НДР та об'єднаної Німеччини з урахуванням історичних, суспільно-політичних, соціально-економічних особливостей розвитку; розроблено періодизацію розвитку класичних університетів Німеччини: I період (1945-1949 рр.) – відновлення діяльності

класичних університетів у післявоєнний період, II період (1949-1990 рр.) – реформування системи університетської освіти НДР і ФРН, III період (1990-2015 рр.) – розвиток класичних університетів об'єднаної Німеччини; виокремлено й охарактеризовано тенденції, які класифіковано за спільністю (загальні) та відмінністю (специфічні) процесів; виокремлено та актуалізовано перспективний досвід Німеччини з реформування класичних університетів для імплементації в освітній процес вищої школи України.

**Ключові слова:** університет, класичний університет, класичний університет Німеччини, університетська освіта Німеччини, реформування університетів, тенденції розвитку класичних університетів.

**Гаврилюк А. В. Тенденции развития классических университетов Германии.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

Диссертация посвящена тенденциям развития классических университетов Германии. Проанализировано зарубежные и отечественные источники с проблемы исследования; уточнено определение понятий “классический университет в Германии”, “развитие университетского образования в Германии”, “реформирование университетов Германии”; усовершенствованы критерии выделения классических университетов Германии среди общего количества университетов страны; выделены и охарактеризованы основные периоды развития классических университетов Германии с учетом исторических, общественно-политических, социально-экономических факторов развития; разработано периодизацию классических университетов Германии: I период (1945-1949 гг.) – восстановление деятельности классических университетов в послевоенный период, II период (1949-1990 гг.) – реформирование системы университетского образования ГДР и ФРГ, III период (1990-2015 гг.) – развитие классических университетов объединённой Германии; выделено и охарактеризовано тенденции, которые классифицировано по совместности (общие) и раздельности (специфические) процессов; выделено и актуализировано перспективный опыт Германии с реформирования классических университетов для имплементации в образовательный процесс высшей школы Украины; выделены в сравнительной характеристике основные направления развития классических университетов Германии и Украины; разработаны рекомендации по внедрению перспективного опыта Германии по реформированию классических университетов в Украине.

**Ключевые слова:** университет, классический университет, классический университет Германии, университетское образование Германии, реформирование университетов, тенденции развития классических университетов.

**Gavryliuk A. Tendencies in development of German classical universities.** – Manuscript copyright.

Dissertation for the degree of a candidate in Pedagogics, speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to the development of German classical universities. Foreign and Ukrainian research works have been thoroughly analyzed. The definitions like “classical universities of Germany”, “university education of Germany”, have been researched in our paper. The main periods of development of German classical universities have been defined and characterized. The criteria for these periods are historical, socio-political, and socio-economical factors that affected the processes of development. The main periods are: first period (1945-1949) – the period of rebuilding and reconstruction the university system; second period (1949-1990) – reformation of the universities educational system in FRG (Federal Republic of Germany) and in GDR (German Democratic Republic); third period (1990-2015) – development of education in the reunificated Germany. According to these periods the classification of the classical German universities was made. The tendencies of the development are classified according to their unity (general) and to their difference (specific) of the processes. Prespective German experience of the implementation into the educational space of Ukraine is singled out.

In our paper the peculiarities of development in German universities (1945-2015) are presented and characterized. The main tendencies of development in the Federal Republic of Germany are: the renovation in the post-war era; the rising number of students; internationalization; following the principles of Wilhelm von Humboldt’s educational model; ascending academic mobility among students and university staff; integration into the European higher education space due to the Bologna process; implementation of new degrees: Bachelor and Master; participation in the prestige international educational competitions, such as Excellence Initiative. Among classical universities from FRG Heidelberg University, the University of Cologne, the University of Munich, the University of Trier were analyzed and researched. It is shown the structure and the organization of the educational processes, statistical data concerning the number of students and professors, and the evaluation of the quality of higher education at these universities.

In our research, main tendencies of development in the German Democratic Republic are characterized. Those are the centralized educational administration; strong ideology of higher education; renaming the universities; reestablishing faculties into the sections within university structure; concentration on professional education; intensive cooperation with colleagues and universities from the Soviet Union. Among mutual tendencies between FRG and GDR was defined the ascending number of students at the universities. As the result the new phenomena of mass university (“Massenuniversität”) has emerged in the higher education space. Among GDR universities, we analyzed the University of Leipzig, the University of Greifswald, the University of Halle-Wittenberg, and the Humboldt University of Berlin. Our paper focused on the development of classical

universities in the reunified Germany (1990-2015). The main vectors of modernization due to the Bologna processes were outlined and characterized in the paper.

The empirical part of our research included interviews with leading professors from the University of Cologne, Heidelberg Universities and the University of Trier. The main questions dealt with the educational policy of the university and the federal state. Among other important questions was the professor's approach towards the implementation of the Bologna process. The students from two Ukrainian universities were also interviewed. We asked students to define classical universities in Germany, to name some of the well-known classical universities and to express their own opinion about the implementation of the Bologna process. Most of the respondents named more advantages than disadvantages of the Bologna process in their written answers. The approach of the professors towards the Bologna process was more complex as they outlined both advantages and disadvantages of this educational reform.

In our research we outlined some recommendations for the modernization of Ukrainian university system of education. On the strategy level we recommended the implementation of the effective quality controlling and evaluative institution that will ensure the quality of higher education. The status of the autonomous university can be also applied by the Ukrainian universities. Furthermore, the old German tradition of the decentralization can be also implemented into the university system of Ukraine. On the didactical level we recommend to establish the standardized systems of applying to the universities by implementing a virtual portal or space for students and university staff which can be used in academic purposes. The advantages of such portal are individual access of every student and storage of all important documents and course registration in one online space.

This study does not cover all aspects of university education in Germany, and demonstrates the need for its further development in such areas as: quality of higher education, management of higher education institutions, the processes of modernization of university education in Germany and in Ukraine.

**Key words:** university, classical university, classical universities in Germany, university education in Germany, reforming universities, tendencies of development of classical universities.